

Надія Хоцевич,
Наталія Коцан

Сучасний рівень розвитку фермерських господарств Волинської області

У статті досліджено й узагальнено відомі в науковій літературі позиції щодо визначення сутності та змісту терміна «фермерське господарство» й подано авторське бачення його змісту. Виконано класифікацію фермерських господарств. Проаналізовано динаміку чисельності фермерських господарств та схарактеризовано етапи розвитку й становлення фермерства. Проаналізовано головні галузі тваринництва, якими займаються фермерські господарства. У роботі подано класифікацію галузей тваринництва за кількісними та якісними ознаками (кількість фермерських господарств, валове виробництво тваринницької продукції, частка валового виробництва тваринницької продукції фермерськими господарствами). Проаналізовано показники чисельності поголів'я ВРХ, свиней і птиці Волинської області. Простежено територіальні відмінності рівнів розвитку фермерських господарств у межах області. Визначено рівень рентабельності виробництва тваринницької продукції фермерськими господарствами Волинської області.

Ключові слова: фермерське господарство, виробництво, господарство, класифікація, тваринницька продукція, підприємство, Волинська область.

Постановка наукової проблеми та її значення. Виникнення фермерства в Україні зумовлено сукупністю як об'єктивних, так і суб'єктивних передумов. Насамперед, їх поява пов'язана з кризовим станом економіки, а зокрема аграрної сфери, потребами її реформування й, відповідно до цього, необхідністю пошуку таких організаційних структур, у яких найповніше поєднуються інтереси власника та виробника. Саме створення фермерських господарств повинно було забезпечити суттєвими перевагами формування індивідуальних особистих підсобних господарств у використанні виробничих ресурсів і продуктивності землі над колективними формами ведення господарств. Розвиток фермерства надзвичайно перспективний у сільському господарстві Волинської області зокрема та України загалом, а науковий супровід цієї проблематики, безумовно, є необхідним.

Аналіз досліджень цієї проблеми. Найвні дослідження й публікації стосовно питань вивчення територіальної організації фермерських господарств дають змогу стверджувати, що до цієї теми зверталось багато науковців. Дослідження становлення та розвитку фермерського господарства як України, так і Волинської області зокрема виконано в працях відомих учених, серед яких слід назвати розробки П. О. Сухого, В. М. Кулинич, П. С. Березівського, В. П. Горьового, М. Д. Заячука, Я. С. Сосницької й ін. Незважаючи на те, що фермерські господарства в регіоні активно розвиваються, їхні внутрішні можливості розкрито ще далеко неповно. Також потребують дослідження проблеми, що сприятимуть подальшому розвитку фермерства у Волинській області.

Мета та основні завдання дослідження. Мета статті – аналіз сутності, сучасного стану та розвитку фермерства на Волині. **Основні завдання роботи** – дослідити й узагальнити суть і зміст терміна «фермерське господарство»; розкрити динаміку чисельності фермерських господарств; охарактеризувати головні галузі тваринництва фермерських господарств; визначити рівень рентабельності виробництва тваринницької продукції фермерськими господарствами Волинської області.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. На сучасному етапі ринкових відносин у сільському господарстві найпоширенішим різновидом приватного підприємництва є фермерське господарство. Це форма господарювання, що являє собою форму підприємництва громадян України, які виявили бажання переважно особистою працею членів господарства виробляти товарну продукцію, переробляти й реалізовувати її. Це означає, що фермерське господарство є підприємством-товаровиробником. Основне концептуальне положення стратегії розвитку фермерства та посилення його ролі в агропромисловому виробництві – це формування приватних господарств товарного типу, широкий розвиток їх кооперування з виробництва, зберігання, переробки й збуту сільськогосподарської продукції з постачання фермерів засобами виробництва, надання їм сервісних послуг, розвиток фірмової торгівлі [2].

Становлення фермерства – важливий крок на шляху до більш ефективного входження України у світові ринкові відносини. Соціальна роль фермерських господарств полягає в тому, що відроджуються реальний власник землі, селянські династії, що покращує демографічну ситуацію на селі [1].

У науковій літературі трапляються різні тлумачення суті поняття «фермерське господарство». На думку В. Кулинич, фермерство – особлива форма господарювання, що ґрунтується на правовій власності, до об'єктів якої докладають свою працю власник засобів виробництва та члени його сім'ї; у фермерському господарстві водночас уособлені власник, трудівник, підприємець, що забезпечує ефективну реалізацію професійного й творчого потенціалу (підприємницького таланту), ефективне використання матеріальних факторів виробництва та робочої сили; поєднання власності й праці має найкращий мотиваційний ефект, є фактором високої економічної ефективності виробництва [6].

На думку П. Сухого, «приватне сімейне фермерське господарство (ПСФГ) – одна з форм сімейних аграрних підприємств з правами юридичної особи, створена громадянами для виробництва товарної сільськогосподарської продукції, її переробки і реалізації, на земельних наділах наданих їм у власність (тимчасове чи постійне користування) з метою отримання прибутку та підвищення благополуччя членів сімей» [10].

М. Д. Заячук вважає, що фермерське господарство – це форма вільного підприємництва, що функціонує в межах недержавного укладу, зі створенням юридичної особи з використання приватного й (чи) орендованого майна (земельні ділянки, водні об'єкти, виробничі будівлі та інше нерухоме майно) й інших засобів виробництва на основі праці засновника (ів) та членів його (їхньої) родини з можливістю залучення найманих працівників, які виявили бажання виробляти товарну сільськогосподарську продукцію, займатися її переробкою, реалізацією чи іншими видами агробізнесової діяльності з метою отримання прибутку [4].

Отже, фермерське господарство – це форма підприємницької діяльності громадян із юридично оформленою особою, які проявили бажання виробляти сільськогосподарську продукцію, переробляти її й займатися реалізацією, щоб отримати прибуток на земельних ділянках, які надані їм для ведення фермерського господарства.

Під час дослідження фермерських господарств доцільно застосовувати класифікацію об'єктів за кількісними ознаками, а саме: кількість фермерських господарств, валове виробництво тваринницької продукції, чисельність поголів'я худоби, частка валового виробництва тваринницької продукції фермерськими господарствами, трудо- та капіталомісткість тваринництва й типізація за якісними ознаками. Класифікація є, насамперед, методом систематики, результати чого – певне групування об'єктів за якоюсь однією ознакою чи їх сукупністю.

Так, М. Д. Заячук пропонує проводити типологію фермерських господарств за такими ознаками [4, с. 179–183]:

– за часом утворення: фермерські господарства першого етапу (1992–1995рр), фермерські господарства другого етапу (1996–1999 рр), фермерські господарства третього етапу (2000–2005 рр), фермерські господарства четвертого етапу (2005 р. і до сьогодні);

– за глибиною спеціалізації: моногалузеві (фермерські господарства, що спеціалізуються на виробництві одного виду продукції); бігалузеві (фермерські господарства, які спеціалізуються на виробництві двох видів продукції); багатогалузеві (здійснюють виробництво продукції більше двох видів).

– за рентабельністю: високорентабельні (господарства з рівнем рентабельності понад 40 %), середньорентабельні (15–40 %), низькорентабельні (1–15 %), збиткові (рівень рентабельності становить менше 1 %).

Перераховані вище теоретико-методологічні засади дослідження фермерського господарства застосовано нами для характеристики рівня розвитку фермерського господарства Волині. У Волинській області наявні всі умови для розвитку фермерства.

Його становлення залежить від способу утворення фермерських господарств. Порядок їх створення визначається законодавством, але способи застосування можуть бути різними. Це зумовлено тим, що господарство може функціонувати лише за умов наявності відповідних ресурсів. Для фермерського господарства як форми господарювання в сільському господарстві визначальним ресурсом є земля – основний засіб виробництва [3].

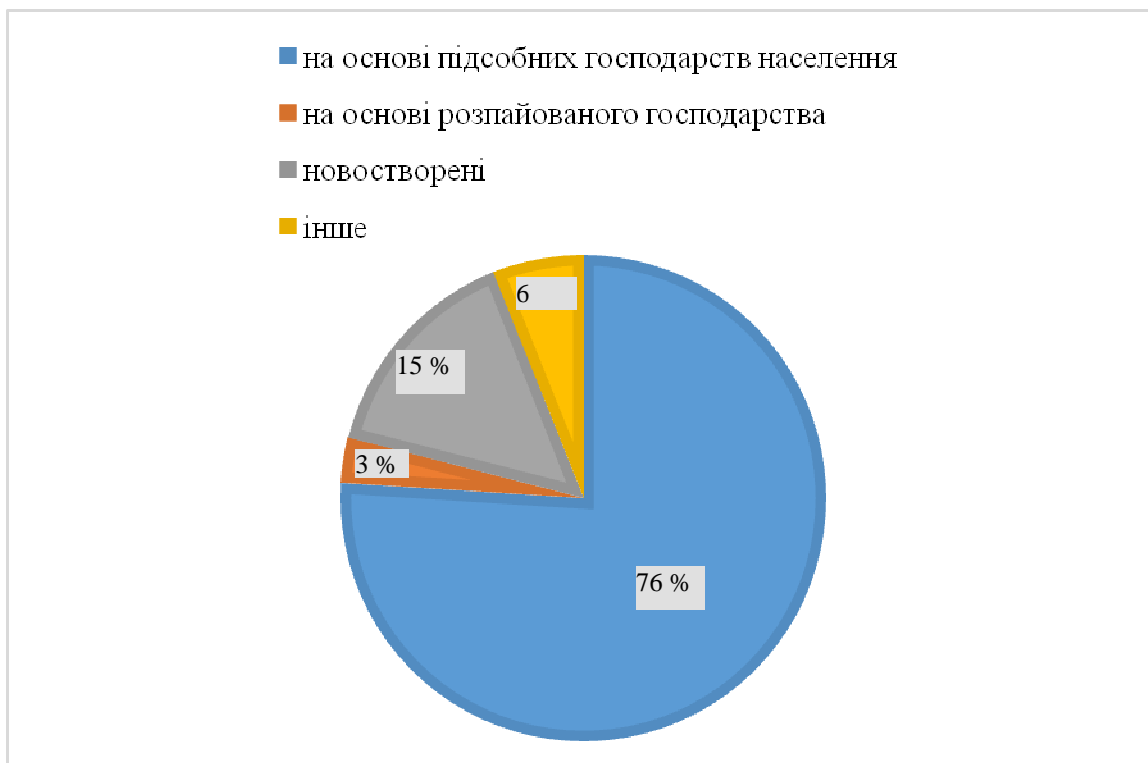

Рис. 1. Розподіл фермерських господарств Волинської області за базою створення, % [7]

Аналіз статистичних даних свідчить про те, що найбільшу кількість фермерських господарств у Волинській області створено на основі особистих господарств населення (75,9 %), що зумовлено бажанням населення покращити матеріальне становище й задовольнити потреби сім'ї в продуктах харчування.

Значною є частка фермерських господарств, утворених на базі розпаювання колишніх колгоспів, що пов'язано із занепадом агроформувнь та їх неконкурентоспроможністю на новому ринку. Частка фермерських господарств, які мають статус новостворених, складає лише 15 % (рис. 1). У Волинській області нараховується п'ять фермерських господарств (основний напрям їхньої діяльності – насіннева й племінна справа), створення яких стимулювалося державою.

У Волинській області станом на 2016 р. зареєстровано 600 фермерських господарств, що на 18 одиниць більше, порівняно з 2009 р. [8]. Це пояснюється тим, що занепад сільськогосподарського виробництва в сільськогосподарських підприємствах області призвів до їх розпаювання та створення на їх основі фермерських господарств. Темпи приросту фермерських господарств у Волинській області відповідають темпам зростання сільськогосподарських угідь у цій категорії господарств. Кількість фермерських господарств зростає не в усіх районах області. Зменшення кількості фермерських господарств зафіксовано в Турійському (на шість менше), Ковельському (2), Камінь-Каширському (1), Любомльському (1), Старовижівському (1) районах [9].

Таблиця 1

Ефективність виробництва основних видів тваринницької продукції у фермерських господарствах Волинської області*

Показник	2015		2016	
	худоба та птиця на м'ясо	молоко	худоба та птиця на м'ясо	молоко
Собівартість 1 ц, грн	1365,2	233,2	1813,1	206,4
Середня ціна реалізації 1 ц, грн	1422,3	295,0	1414,3	232,7
Рівень рентабельності, %	4,2	26,5	-22,0	12,8

*Складено за: [5].

У 2015–2016 рр. частка валового виробництва тваринницької продукції фермерськими господарствами області до загального виробництва всієї сільськогосподарської продукції цією категорією господарства становить близько 20 %. Такий незначний показник указує на перехідну рентабельність (15–40 %) виробництва продукції тваринництва фермерськими господарствами Волинської області.

Незважаючи на те, що тваринницька галузь (м'ясо-молочне скотарство, свинарство, птахівництво) забезпечує грошові надходження впродовж року, рівень її розвитку у фермерських господарствах області досить низький. Це зумовлено значною капітало- й трудомісткістю тваринництва, браком коштів для будівництва приміщень тощо. Сьогодні на тваринницьких фермах фермерських господарств області утримується лише 3 % великої рогатої худоби регіону. У 2016 р. чисельність ВРХ складала 5895 голів, у тому числі 2405 корів, що на 989 голів більше, порівняно з 2009 р., а у відносному значенні цей показник становить 20,1 %.

Найбільша частка ВРХ серед фермерських господарств засвідчена в Турійському (47 % від загального показника), Горохівському (14 %) і Ковельському (9 %) районах [7].

Негативними тенденціями характеризується розвиток свинарства у фермерських господарствах Волинської області, оскільки впродовж останніх років поголів'я свиней зменшилося на 32,6 % і склало 15 425 голів. Найбільшу чисельність поголів'я свиней у цій категорії господарств зафіксовано у Володимир-Волинському (7130 голів), Турійському (2028 голів), Луцькому (1779 голів) та Горохівському (1100 голів) районах, що зумовлено наявністю й розвитком у південних районах області потужного зернового комплексу (кормової бази свинарства).

Нині фермерські господарства утримували 458 голів овець і кіз. Упродовж останніх років поголів'я цих тварин збільшилось удвічі. Основними фермерськими господарствами, які займаються розведенням овець та кіз, є фермерства Турійського району, на який припадає 85,6 % від загальнообласного показника в цій категорії господарств.

У 2016 р. частка фермерських господарств Волині у виробництві загальнообласного обсягу м'яса (у забійній вазі) склала 1,5 %, молока – 1,5 %, яєць – 0,1 %, вовни – 4,4 %. Упродовж останніх трьох років збільшилися показники виробництва молока на 36,7 %, вовни – на 60 %, меду – на 11,8 %, але скоротилося виробництво м'яса (у забійній вазі) та яєць удвічі.

У 2016 р. усіма фермерськими господарствами вироблено 18 452 т м'яса. Основними виробниками м'яса серед фермерських господарств Волинської області є господарства Турійського (2833 т), Горохівського (1767 т), Ковельського (1338 т), Локачинського (1078 т) районів.

Позитивною динамікою характеризується виробництво молока у фермерських господарствах. Основними виробниками молока серед фермерських господарств є господарства Турійського району – 31 307 т (32,4 % від загальнообласного виробництва молока фермерськими господарствами) та Горохівського – 19 118 т (27,4 %).

Крім виробництва сільськогосподарської продукції, фермерські господарства займаються додатковими видами діяльності. Найбільш поширені з них – перевезення вантажів (надало такі послуги 1,1 % фермерських господарств), торгівля (0,8 %), переробка сільськогосподарської продукції та лісове господарство (по 0,3 %), виробництво кормів для тварин (0,1 %). Іншими видами діяльності займалося 2,6 % фермерських господарств [9].

Отже, для фермерських господарств Волинській області властиві збільшення їх кількості, посівних площ і нарощування обсягів виробництва сільськогосподарської продукції.

Висновки й перспективи подальшого дослідження. Фермерство вирізняється позитивними тенденціями розвитку у Волинській області. Простежено зростання кількості фермерських господарств, які забезпечені значними площами сільськогосподарських угідь, у тому числі орних земель. Позитивною динамікою характеризується збільшення ВРХ, овець і кіз, а також виробництво молока та вовни у фермерських господарствах. Проте проблемою залишається зменшення поголів'я свиней і скорочення виробництва м'яса (у забійній вазі) і яєць. Проаналізувавши показники розвитку фермерства на Волині, можна відзначити, що фермерство заявило про себе в усіх основних галузях тваринницького виробництва. Але, урахувавши провідні позиції фермерів у виробництві певних видів продукції, їхній внесок в аграрний ринок залишається незначним, а становище – скрутним.

Джерела та література

1. Андрійчук В. Г. Економіка підприємств агропромислового комплексу : підручник / В. Г. Андрійчук. – Київ : КНЕУ, 2013. – 779 с.
2. Березівський П. С. Організація виробництва в аграрних формуваннях : навч. посіб. / П. С. Березівський, Н. І. Михайлюк. – Київ : Центр навч. літ., 2005. – С. 39–105.
3. Горьовий В. П. Фермерство України: теорія, методологія, практика : монографія / В. П. Горьовий. – Київ : ННЦ ІАЕ, 2007. – 540 с.
4. Заячук М. Д. Геопросторова організація фермерського укладу України : монографія / М. Д. Заячук. – Чернівці : Букрет, 2015. – 520 с.
5. Кудлай С. І. Проблеми та перспективи розвитку фермерських господарств у Волинській області / С. І. Кудлай, А. Ф. Остромухова // Розвиток галузей АПК. – 2017. – С. 50–55.
6. Кулинич В. М. Особливості діяльності фермерських господарств як підприємницької форми господарювання / В. М. Кулинич // Економіка АПК – 2005. – № 7. – С. 45–48.
7. Сосницька Я. С. Сучасні трансформаційні процеси сільськогосподарського виробництва (на прикладі Волинської області) / Я. С. Сосницька. – Луцьк : [б. в.], 2015. – 198 с.
8. Статистичний щорічник Волинь 2012 ГУС у Волинській області / [за ред. В. Ю. Науменка]. – Луцьк : Голов. упр. стат. у Волин. обл., 2013. – 519 с.
9. Статистичний щорічник Волинь 2016 ГУС у Волинській області / [за ред. Науменка В. Ю.]. – Луцьк : Голов. упр. стат. у Волин. обл., 2017. – 455 с.
10. Сухий П. О. Агропромисловий комплекс Західноукраїнського регіону : монографія / П. О. Сухий. – Чернівці : Рута, 2008. – 400 с.

References

1. Andriichuk V. H. Ekonomika pidpriemstv ahropromyslovoho kompleksu : pidruchnyk / V. H. Andriichuk. – K. : KNEU, 2013. – 779 s.
2. Berezivskiy P. S. Orhanizatsiia vyrobnytstva v ahrarykh formuvanniakh. Navchalnyi posibnyk / P. S. Berezivskiy, N. I. Mykhailiuk. – K. : Tsentr navchalnoi literatury, 2005. – S. 39–105.
3. Horovyi V. P. Fermerstvo Ukrainy : teoriia, metodolohiia, praktyka : monohrafiia / V. P. Horovyi. – K. : NNTs IAE, 2007. – 540 s.
4. Zaiachuk M. D. Neoprostorova orhanizatsiia fermerskoho ukladu Ukrainy: monohrafiia / M. D. Zaiachuk. – Chernivtsi : Bukret, 2015. – 520 s.
5. Kudlai S. I. Problemy ta perspektyvy rozvytku fermerskykh gospodarstv u Volynskii oblasti / S. I. Kudlai, A. F. Ostromukhova // Rozvytok haluzei APK. – 2017. – S. 50–55.
6. Kulynych V. M. Osoblyvosti diialnosti fermerskykh gospodarstv yak pidpriemnytskoi formy hospodariuvannia / V. M. Kulynych // Ekonomika APK – 2005. – № 7. – S. 45–48.
7. Sosnytska Ya. S. Suchasni transformatsiini protsesy silskohospodarskoho vyrobnytstva (na prykladi Volynskoi oblasti) / Ya. S. Sosnytska. – Lutsk, 2015. – 198 s.
8. Statystychnyi shchorichnyk Volyn 2012 HUS u Volynskii oblasti / [za red. V. Yu. Naumenka]. – Lutsk : Holovne upravlinnia statystyky u Volynskii oblasti, 2013. – 519 s.
9. Statystychnyi shchorichnyk Volyn 2016 HUS u Volynskii oblasti / [za red. V. Yu. Naumenka]. – Lutsk : Holovne upravlinnia statystyky u Volynskii oblasti, 2017. – 455 s.
10. Sukhyi P. O. Ahropromyslovyi kompleks Zakhidnoukrainskoho rehionu: monohrafiia / P. O. Sukhyi. – Chernivtsi : Ruta, 2008. – 400 s.

Хоцевич Надежда, Коцан Наталья. Современный уровень развития фермерских хозяйств Волини.

В статье исследуются и обобщаются известные в научной литературе позиции по определению сущности и содержания термина «фермерское хозяйство» и представлено авторское видение его содержания. Наводится классификация фермерских хозяйств. Анализируется динамика численности фермерских хозяйств и характеризуются этапы развития и становления фермерства. Рассматриваются главные отрасли животноводства, которыми занимаются фермерские хозяйства. В работе наводится классификация отраслей животноводства по количественным и качественным признакам (количество фермерских хозяйств, валовое производство животноводческой продукции, доля валового производства животноводческой продукции фермерскими хозяйствами). Анализируются показатели численности поголовья КРС, свиней и птицы, Волинской области. Прослеживаются территориальные отмены уровней развития фермерских хозяйств в пределах области. Определяется уровень рентабельности производства животноводческой продукции фермерскими хозяйствами Волинской области.

Ключевые слова: фермерское хозяйство, производство, хозяйство, классификация, животноводческая продукция, предприятие, Волинская область.

Khotsevych Nadia, Kotsan Natalia. The Modern Level of Development of Farms in Volyn Region. The article investigates and summarizes the known positions in the scientific literature concerning the definition of the essence and content of the term «farm economy» and provides the author's vision for its content. The classification of farms is given. The dynamics of the number of farms is analyzed and the stages of development and establishment of farming are described. The characteristic of the main branches of animal husbandry is given. The paper describes the classification of livestock sectors by quantitative and qualitative indicators (number of farms, gross livestock production, share of gross production of livestock products by farms). The indexes of the number of cattle, pigs and poultry in the Volyn region are analyzed. The territorial differences of levels of development of farms within the region has been observed. The level of profitability of livestock production by farms of the Volyn region is determined.

Key words: farm, production, economy, classification, livestock production, enterprise, Volyn region.

Стаття надійшла до редколегії
15.05.2018 р.